

Višnja Basta

ORGANIZACIJA AFŽ-a U VINODOLU (od rujna 1943. do 1945)

Neposredno nakon kapitulacije fašističke Italije 8. rujna 1943. na području Vinodola pristupilo se formiranju odbora AFŽ-a tamo gdje ih dotad nije bilo, uglavnom u mjestima uz obalu, i proširivanju i učvršćivanju postojećih. Na tome je u crikveničkom kotaru radila Ljubica Polić Naša. Nakon kapitulacije Italije ona je održala prvi sastanak sa ženama iz Dramlja. Tamo je od prije postojao ilegalni odbor AFŽ-a u kome su naročito bile aktivne Marija Pilaš, Slavka Košuljandić, Slava Klarić i ostale.¹

U Jadranovu je, uz pomoć učiteljice Marije Turine i poštarice Marije Grbčić održan 10. rujna 1943. sastanak sa ženama u toku kojega je osnovan i Mjesni odbor AFŽ-a. U taj prvi odbor ušle su: Marija Grbčić, Marija Pavlič, Marija Turina, Celesta Margetić, Lovrenca Pavlič i Marija Grbčić Franova.²

Na učvršćivanju i jačanju odbora AFŽ-a radilo se i na području donjih krmopotskih sela. Dotad su na tome terenu ilegalno radile Mara Pavličević, Kata Vukelić i Pepa Tomičić. One su održavale vezu s organizacijom AFŽ-a gornjih krmopotskih sela. Prvi masovni sastanak sa ženama iz donjih krmopotskih sela održale su Katica Radanović Balen i Milka Pavličić u selu Dri-nak. Sastanak je imao cilj: upoznati žene s programom rada organizacije AFŽ-a i formirati odbore.³

Žene iz sela Donji Zagoni, koje su i prije pomagale NOP, formirale su svoj prvi Mjesni odbor AFŽ-a 11. listopada 1943. U organiziranju žena radila je Ljerka Mance, a u radu prvog odbora AFŽ-a aktivno su sudjelovale Anica Jovanović, Mara Baričević, Julka Deranja, Tonica Baričević, Katica Jovanović, Anka Baričević Reža, Marija Jovanović i ostale.⁴

Uglavnom zaslugom aktivistkinja organizacije AFŽ-a u Vinodolu su do polovine listopada 1943. u svim općinama djelovali općinski odbori, a u većini sela i seoski odbora AFŽ-a.⁵

Kapitulacijom Italije većina organizacija AFŽ-a, naročito u mjestima uz obalu, naglo je razvila svoju aktivnost. U suradnji s mjesnim NOO-ima organizacije AFŽ-a preuzele su zadatke organiziranja života i rada u novim uvjetima. Tako je svega dva dana nakon kapitulacije Mjesni odbor AFŽ-a Crikvenice, koji je dotad djelovao ilegalno, na svom sastanku imao slijedeći dnevni red:⁶ »1. Politička situacija; 2. Organizaciono stanje, odbori; 3. Prostorije, kotarski odbor, mj. odbor; 4. Veza s NOO i omladinom; 5. Propaganda, zastave, parole, mitinzi, zvezde, skupovi; 6. Kulturno-prosvjetni rad — škole, kursevi, ustanove; 7. Organizacija Selaca; 8. Počast palim borcima; 9. Paket za Mariju; 10. Razno.«

Prema navedenom dnevnom redu može se zaključiti da je organizacija AFŽ-a u Crikvenici aktivno sudjelovala u rješavanju društvenih i političkih zadataka u mjestu i vlastitih organizacionih pitanja.

Ubrzo je održan i petodnevni tečaj za odbornice Mjesnog odbora AFŽ-a Crikvenice što ga je polazilo osam aktivistkinja, a održano je i prvo kotarsko savjetovanje AFŽ-a kome je prisustvovalo 120 odbornica iz cijelog crkveničkog kotara.⁸

Nakon povlačenja talijanskog okupatora u Crikvenicu su ušle partizanske jedinice. U gradu je 12. rujna 1943. održana velika narodna skupština. Kotarski NOO Crikvenice pozvao je narod cijelog kotara da svojom prisutnošću pokaže oduševljenje zbog postignute slobode. U toku skupštine govorili su Andrija Hebrang, sekretar CK KPH, Mladen Iveković u ime ZAVNOH-a, Veljko Kovačević, komandant 13. divizije, Vlado Car u ime OK SKOJ-a, a u ime organizacije AFŽ-a Danica Matanović predsjednica AFŽ-a Crikvenice.

Istog dana Okružni NOO za Hrvatsko primorje izdao je proglas u povodu oslobođenja od talijanske okupacije. Takav proglas Primorkama izdao je 18. rujna i Inicijativni Okružni odbor AFŽ-a za Hrvatsko primorje:

»PRIMORKE!

Proživljavamo velike i slavne dane, dane pobjede i zanos! Prošlo je vrijeme poniženja i ropstva. Bjesni je okupator protjeran iz našeg Primorja. On, nekad silan, bahat i okrutan, prignuo je šiju pred još većom snagom i pred pravdom. U našim je rukama njegovo ubojito oružje, kojim je do sada uništio toliko nevinih života i u crno zavio toliko siročadi.

SADA SMO SVOJI NA SVOME!

Iz dubokih šuma, sa strmih klisura spustili su se dolje k nama, k moru junaci, naši nepobjedivi osvetnici! Došli su među nas oni, koji su hrabro podnijeli nadčovječanske muke i patnje, studen i glad. Oni, koje je hranila misao bratstva i slobode, koje je grijalo sunce ljubavi za sve nas. Oni, naša braća i sinovi, krv naše krvi, naš ponos i najveće naše blago!

RADUJTE SE ŽENE HRVATSKOG PRIMORJA!

Nikad nije bila čvršća veza naroda Jugoslavije, nikad nije bila veća bratska ljubav i sloga Hrvata, Srba i Slovenaca! Ništa više neće pokolebati našu vjeru, nikakva sila ne može nas uništiti!

PRIMORKE!

Gore glave! Gore srca! Mi smo sve spremne da se još odlučnije borimo, da izdržimo i nove patnje, ako je potrebno. Naše su grudi čvršće od čelika, duše su nam užarene buktinje... Silan je plamen tih buktinja, koje gore ljubavlju za narod i za slobodu. Majke, žene i sestre! Vi budite čuvari te svete vatre, vi je podržavajte da nikad ne ugasne. Neka u tom plamenu izgori sva trulež, koja nas je gušila!

ŽENE HRVATSKOG PRIMORJA!

Cijeli je svijet ushićen i začuđen junaštvom naših žena, koje su rame uz rame sa svojim drugovima, s puškom u ruci branile rođenu grud, koje su se povlačile kroz žicu, mimo neprijateljskih straža i bunkera, donoseći hranu i odjeću svojoj braći, sinovima i muževima.

Divimo se onim ženama, koje su u okupiranim mjestima, pod najvećim terorom fašističkih pasa, te ustaških i četničkih špijuna uspjele da stvore čvrste odbore naše organizacije Antifašističke fronte žena i da rade na okupljanju svih poštenih i rodoljubivih žena našeg Primorja.

Borba naših žena dio je borbe koju vode naše najmilije sestre, žene Sovjetskog Saveza, te žene savezničke Engleske i Amerike.

U borbi za narodno oslobođenje stekle smo i svoja politička prava. Ta su nam prava uskraćivale sve dosadašnje vlade, pa i današnja izdaj-

nička, izbjeglička, četnička vlada u Londonu. Protiv naše su ravnopravnosti bile sve javne političke stranke, naročito ona klila oko dra Mačeka, koja još i danas želi povratak na staro, povratak u mrak i ropstvo cijelog hrvatskog naroda.

Mi se borimo i borit ćemo se protiv toga mraka, protiv povratka na staro. Borit ćemo se pod vodstvom našeg najvišeg političkog predstavništva Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, koje nas jedino vodi pravim putem k slobodi. — U čvrstoj saradnji s našim Narodno-oslobodilačkim odborima, omladinskim organizacijama, pomažući našu Narodno-oslobodilačku vojsku, oduprijet ćemo se svim mračnim silama, svim javnim i prikrivenim neprijateljima, koji žele da ometaju što brži, pobjedonosni završetak ovog krvavog rata.

PRIMORKE!

Danas su već pod oružjem svi naši rodoljubi, koji mogu da nose oružje. Sprovedena je mobilizacija za Narodno-oslobodilačku vojsku. I mi žene, moramo mobilizirati sve svoje snage u radu naše organizacije Antifašističke fronte žena. Samo preko odbora AFŽ moći ćemo pravilno izvršiti sve dužnosti, koje će se pred nas postaviti. Samo preko organizacije AFŽ sačuvati ćemo borbom stečena prava žena — RAVNOPRAVNOST I SLOBODU!

ŽENE HRVATSKOG PRIMORJA!

Pristupite Antifašističkoj fronti žena, pojačajte svoj rad u borbi za konačno oslobođenje!

ŽIVJELA ANTIFAŠISTIČKA FRONTA ŽENA!

SVE U BORBU ZA SLOBODU! SVE NA RAD!

18. rujna 1943.

INICIJATIVNI OKRUŽNI ODBOR
ANTIFAŠISTIČKE FRONTE ŽENA
ZA HRVATSKO PRIMORJE⁹

Organizacije AFŽ-a u Vinodolu pristupile su izradi programa rada u novim uvjetima. Za njih, kao i organe narodne vlasti, prva briga bila je prehrana naroda, a posebno prehrana NOVJ na njihovu terenu. Odbornice AFŽ-a organizirale su prikupljanje hrane za partizanske borce, kao i za roditelje boraca i najsiriromašnije mještane što se dodjeljivala prema posebnim popisima, koje su izradili NOO-i. Čistile su i uređivale prostorije domova prosvjete i škola kako bi što prije otpočelo kulturno-prosvjetni rad.

Na poticaj Inicijativnog Okružnog odbora AFŽ-a za Hrvatsko primorje, Mjesni odbor AFŽ-a Crikvenice s pomoću Mjesnog NOO-a preuzeo je, na primjer, u te dane i svu brigu oko otvaranja prolaznog skloništa i kuhinje za siromašne žene i djecu, te sve one koji su iz internacije prolazili svojim kućama kroz grad u Liku, Bosnu i Dalmaciju, za izbjeglice iz bombardiranih gradova Sušaka, Rijeke, kao i onih koji su se iz Like vraćali kući u oslobođeno Primorje i popaljena sela Grobinštine i Kastavštine.¹⁰

Aktivistkinje iz Crikvenice očistile su i uredile prostorije za spavanje, kuhinju i blagovaonicu, te je sklonište otvoreno 17. rujna 1943. na tadašnjem Strosmyerovu šetalištu br. 56. Već prve noći spavaonica u skloništu bila je puna. U skloništu je bilo uređeno i sabiralište hrane, odjeće, obuće, raznog pribora i novca, što se dijelio onim stradalim prolaznicima kojima je bio najpotrebniji.

Samo u razdoblju od 17. do 24. rujna u skloništu je prespavalo 41 dijete i 61 žena, izdano je 400 doručaka, oko 500 ručaka i oko 460 večera. Za to

vrijeme prikupljeno je 58 komada odjeće, 8 pari obuće, 9 komada rublja, 36 komada pribora za jelo i 8.600 kuna. Prikupljeni novac upotrebljen je za nabavku mlijeka i povrća za djecu.¹¹

Sklonište za žene i djecu prolaznike, što ga je osnovao Mjesni odbor AFŽ-a Crikvenica, radilo je i poslije provale Nijemaca i izdavao oko 30 obroka dnevno.¹²

Mjesec dana nakon kapitulacije Italije uslijedila je njemačka ofenziva na slobodni teritorij Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Dolaskom njemačkih snaga u Vinodol prekinut je jednomjesečni slobodni život. Nijemci su prodrli u Crikvenicu, koja je nakon kapitulacije Italije bila partizansko središte oslobođenog Primorja, 7. listopada poslijepodne. Pred moćnijim neprijateljem snage NOV su se povukle, a mjesto su prije toga napustili i OK KPH i Okružni NOO za Hrvatsko primorje, te je prestao društveno-politički i kulturni život u mjestu.

Nijemci nisu prodrli u Selce, međutim, manjim snagama toga dana doprli su do polovice puta Crikvenica—Selce. U predvečerje tog dana vraćale su se barkom, sa svojih posjeda na otoku Krku, dvije Selčanke, Marija Jeličić i Marija Lončarić Mikelić.¹³ Nijemci su otvorili vatru na barku koja je mirno plovila prema obali i usmrtili dvije nevine žene. Bio je to početak terora njemačkog okupatora u Vinodolu.

Prodorom Nijemaca u Vinodol nastupila je vrlo nepovoljna politička situacija, a u radu organizacija NOP-a kao i u organizaciji AFŽ-a nastupila je stanovita kriza. Organizacije NOP-a nisu se dovoljno angažirale na političkom polju. Njihov rad sveo se uglavnom na »kancelarijski posao i na nepotrebno piskaranje«, što se odrazilo i na držanje stanovništva kome je uveliko opao moral. Pri ulasku Nijemaca u Novi Vinodolski među samim odbornicima nastala je panika i došlo je do neorganiziranog povlačenja iz mjesta u šumu, slično kao i u Crikvenici.

Opća ocjena je, prema izvještaju što ga je OK KPH za Hrvatsko primorje u studenom 1943. podnio POC za Hrvatsko primorje, da su veliki dio odbornika i odbornica NOP-a »nesposobni da podižu i održe borbeni duh naroda, niti da se snađu u teškim momentima«.¹⁴

Međutim, osjećala se razlika u držanju aktivista NOP-a i naroda za vrijeme Nijemaca u onim mjestima koja su dvije i pol godinie bila oslobođena (npr. Ledenice i Krmpote), od onoga koji je oslobođen nakon kapitulacije Italije. Kod prvih je »svijest razvijena i moral na visini«. Uglavnom su organizacije NOP-a, posebno organizacije AFŽ-a u onim mjestima u kojima ni ranije nisu bile dovoljno jake, dolaskom Nijemaca prestale s radom.

Zapelo je i s prosvjetnim radom. Prekinuti su analfabetски tečajevi, iako je postojalo stručno osoblje, potreban materijal, a i nepismenost u priličnom broju. Mnoge škole su zatvorene i rad s djecom prekinut.

Cijelu političku situaciju u Vinodolu pogoršavale su vrlo loše ekonomske prilike. S nabavkom hrane išlo je sporo i bilo je povezano s mnogim poteškoćama. Narod je pokušavao da se donkele sam snađe, pa su neki odlazili u Liku po hranu.

Petnaestak dana kasnije, kada se situacija nešto smirila partijska i ostala rukovodstva počela su se vraćati na teren, okupljati članstvo i aktivirati politički život. Otpočela je reorganizacija KPH i svih antifašističkih organizacija. Radi ocjene političkog stanja održan je sastanak OK KPH za Hr-

vatsko primorje gdje se, između ostalog, detaljno i kritički analiziralo stanje i rad u organizaciji AFŽ-a. U pogledu daljeg djelovanja i razvoja te organizacije zauzeti su i konkretni stavovi, te je u vezi s tim, svim kotarskim komitetima KPH, 6. prosinca 1943. upućeno direktivno pismo.¹⁵

S obzirom na značenje navedenog dokumenta, ne samo u pogledu analize stanja u organizaciji AFŽ-a već i u pogledu zadataka koji su tada postavljeni pred partijske organizacije a odnose se na rad organizacije AFŽ-a, potrebno je u osnovnim crtama ukazati na njegov sadržaj.

Tako se u dokumentu koji je bio upućen svim KK KPH navodi da su organizacije AFŽ-a radile, dotad u vezi sa svim pitanjima, prema direktivama svojih viših odbora i razvijale se usko i sporo. Rad odbora AFŽ-a i čitave organizacije kretao se u ovisnosti o višem odboru, bez obzira na mogućnosti koje je on imao i mogao pomoći na pojedinom terenu. Tako se organizacija AFŽ-a skoro posve odvojila od općeg rada Partije. Ta činjenica navodi se kao uzrok za slabe organizacije AFŽ-a i odbore, koji se nakon prvog jačeg potresa raspadaju.

Dalje se navodi da su se radom među ženama zaduživale isključivo drugarice članovi komiteta ukoliko ih je bilo, a komitet kao cjelina nije se bavio problemom te organizacije na svom terenu. »Nije se dovoljno pazilo na važnost rukovodstva Partije u toj organizaciji, koja bi kroz nju, kao i kroz ostale vanpartijske organizacije jedino uspješno mogla sporovoditi u život direktive Partije po svim linijama.«

Upozorava se također, da postoje veliki broj žena koje su odane pokretu, provjerene i u najtežim radovima kroz sve vrijeme ustanka, a da se Partija nije obogatila novim članovima iz redova tih žena. Radi svega toga, ističe se dalje, da je potrebno učiniti oštru prekretnicu i u tom sektoru rada kako bi se osiguralo rukovodstvo Partije u organizacijama AFŽ-a »kako bi i ova organizacija postala poluga kroz koju će se Partija vezivati s masama.«

Razvitak i poboljšanje stanja AFŽ-a, ističe se u dokumentu, nije i ne može biti stvar viših odbora AFŽ-a, nego je to stvar Partije kao cjeline, stvar ćelija i Komiteta, dio rada svakog pojedinog člana Partije. Odnosno »Partija mora da preuzme brigu oko rada AFŽ i rukovodstvo nad njom, a ne kao do sada da to imaju profesionalke i specijalizirane radnice AFŽ-a.« U tome se naime i trebala ogledati suština prekretnice u radu s organizacijama AFŽ-a. Jer sada su seoske i mjesne ćelije uz pomoć komiteta pozvane da okupe žene u organizaciju AFŽ-a najprikladnijim oblikom povezivanja, čitalačkim, borbenim i radnim grupama, odnosno već prema prilikama u selu ili mjestu. Odbore treba, kako se u direktivnom pismu navodi, stvarati od najboljih žena tamo gdje još ne postoje ili su se raspali. Na taj način, ističe se dalje, omogućit će se i široka politička izgradnja masa žena, o kojima će zavisiti daljnja aktivnost žena i u NOO-ima i u materijalnoj pomoći vojsci: »Tako će organizacija AFŽ postati i politički faktor, prava politička borbena organizacija žena, važan oslonac pokreta, što je naša Partija i htjela postići ustanovljenjem te organizacije.«

Dalje, kao vrlo važna smjernica u daljnjem radu članova Partije na terenu, ističe se potreba da i oni, ne samo aktivistkinje, održavaju sastanke sa ženama u vezi s političkim zbivanjem u svijetu i zemlji, ukazujući na značenje udjela žena u političkim zbivanjima naročito naše zemlje »da bi se što prije i sigurno ostvarivali ciljevi NOB.«

Takvom prekretnicom u radu organizacije AFŽ-a ne mijenjaju se organizacioni oblici, što se konstatira i u samim smjernicama, već se nastoji izbjeći »čvrsta linija odozgo nadolje — direktive iz vana.« S tim u vezi i članice Okružnog odbora AFŽ-a »bit će one najbolje antifašistkinje koje pronađe i predvidi Partija iz pojedinih kotareva«. One će se, kako se dalje navodi, kao članice Okružnog odbora AFŽ-a za Hrvatsko primorje sastajati povremeno u razmaku od 6 do 8 tjedana, ili prema prilikama koje nužno traže sastanak, te usklađivati stajališta.

Na tako postavljenim temeljima, organizacija AFŽ-a »bit će čvrsto vezana uz našu Partiju i postići će to da naše žene kao dio naroda, zdravo i pravovremeno reagiraju na sve događaje o kojima dnevno ovisi ostvarenje pobjede i težnja naroda za uspješni završetak borbe«.

Da bi članovi Partije lakše shvatili predložene smjernice na sektoru rada među ženama istaknuta je i potreba da se u komitetima i u toku sastanaka ćelija prouče članci: »Uloga AFŽ u oslobodilačkom ratu« u »Proleteru« broj 16, »Koraknimo naprijed« iz »Naprijed« broj 6, »Izgledi na razvoj AFŽ«/Đilas u »Ženi u borbi« broj 3—4, »Sve snage za pobjedu«, »Žena u borbi« broj 5—6, i »Pred sudbonosnom odlukom« iz »Žena danas« broj 3.«

Direktivno pismo, u kome je analiziran rad organizacije AFŽ-a i predložene smjernice za djelovanje partijskih organizacija na području organiziranja žena u NOB i istaknuta potreba i značaj angažiranja članova Partije u radu te organizacije, završava slijedećim pasusom: »Svaki član Partije treba da se rukovodi riječima Lenjina: DA JE RAZVIJANJE I VODSTVO POKRETA ŽENA VAŽAN DIO ČITAVOG RADA PARTIJE, ŠTO VIŠE POLOVINA RADA PARTIJE.«

Navedene smjernice, što ih je OK KPH za Hrvatsko primorje uputio svim kotarskim komitetima KPH u Primorju, imale su svakako veliko značenje za budući razvoj organizacije AFŽ-a. Svi kotarski komiteti KPH, pa tako i KK KPH Novi i Crikvenica, pristupili su preispitivanju rada organizacije AFŽ-a na svome terenu, kao i vlastitog angažiranja u jačanju te organizacije.

KK KPH za Novi dao je ocjenu stanja i rada organizacije AFŽ-a na svojoj kotarskoj konferenciji 12. siječnja 1944.

Analizirajući stanje i rad organizacije AFŽ-a u vrijeme njemačke ofenzive ocijenjeno je da je u nekim organizacijama AFŽ-a došlo do stanovita kolebanja, ali da se nakon kraćeg vremena stanje popravilo, došlo je do reorganizacije i popunjavanja općinskih i seoskih odbora, te su već do kraja 1943. i početkom 1944. u svim mjestima i selima Vinodola postojali i djelovali odbori AFŽ-a.

Ocjenjujući dalje rad žena i organizacije AFŽ-a u pojedinim mjestima u izvještaju je, u toku te konferencije, zabilježeno:

»Jedino u Novom žene neće da pristupe organizaciji kako treba. U svim mjestima i selima našeg kotara imamo odbore AFŽ koji rukovode sa ostalim ženama u mjestu ili selu. Na našem kotaru ima 22 odbora sa 140 članica. Kotarski odbor broji 8 članica i predvidjeli smo još 3 članice.

U Bribiru su obuhvaćene sve žene i najbolje stoji organizacija, zatim u Gornjim Zagonima isto su sve žene obuhvaćene i organizacija dobro stoji, zatim u Gornjim Ledenicama i Krmpotama. Ove organizacije stajale su

dobro i radile i prije kapitulacije Italije. U donjim Ledenicama prije, možemo reći žene su pomagale, ali ne organizirano, zatim u Gornjim Zagovima, Povilama i Klenovici organizirani su odbori i rad se dobro obavlja.

U Donjem Zagonu narod se naselio odskora i izgleda da će se organizacije dobro razviti. U Novom se žene drže više gradski. Između Bribira i Novog stvoren je neki jaz od prije zato bi organizacije trebale da porade na izgradnji što boljeg odnosa između Novljanskog i Bribirskog naroda. Pomoć Partije vanpartijskim organizacijama u Novom bila je slaba. Rad žena u Novom bio je manji nakon prodora Nijemaca, u drugim mjestima žene se više sastaju i borbenije su.«¹⁶

Nakon takve ocjene stanja u organizaciji AFŽ-a na području kotara Novi, istaknuta je na konferenciji i potreba da partijske organizacije pružaju veću pomoć organizacijama AFŽ-a kao i u njihovu jačem političkom djelovanju među ženama. Stoga je u toku konferencije formuliran i slijedeći zaključak:

»(...) treba poraditi na tome da u svakoj partijskoj jedinici bude zadužena drugarica za rad po AFŽ, ako nema drugarica treba zadužiti druga koji će bii po tome odgovoran i raditi na političkom izdizanju žena i uvažiti najaktivnije žene u Partiju.«¹⁷

U novim okupacionim uvjetima organizacije AFŽ-a uključile su se u mnoge akcije što su ih organizirali NOO-i i vodile partijske organizacije u pojedinim mjestima. Tako je na poziv partijske organizacije iz Novog, da se odbije aprovizacija što su je osiguravale ustaške vlasti i njemački okupator, narod Krmpota, Ledenica i Zagona složno odbio da primi hranu, iako se nalazio u teškoj ekonomskoj situaciji. Narod je bio svjestan perfidne neprijateljske propagande kojom je okupator nastojao pridobiti narod uz sebe i udalji ga od NOB-a.

Međutim, odbornice AFŽ-a u Novom Vinodolskom nisu shatile taj način propagande i provokacije okupatora i ustaša, te su se bunile protiv takvog stajališta ne želeći se odreći opskrbe hranom. Nakon toga je odbor AFŽ-a u Novom Vinodolskom bio raspušten i izabran novi.¹⁸

Da bi se organizaciono učvrstio i ojačao politički rad organizacija AFŽ-a u Primorju, Inicijativno Okružni odbor AFŽ-a za Hrvatsko primorje radio je početkom 1944. na pripremama za održavanje kotarskih konferencija i okružne konferencije koja je trebala imati karakter političke manifestacije žena Hrvatskog primorja.

Kotarska konferencija AFŽ-a za Novi održana je 27. veljače 1944. u prisutnosti 32 delegatkinje¹⁹ iako nije bila dovoljno posjećena, zbog lošeg vremena, bila je vrlo uspješna kako je to ocijenio KK KPH za Novi.²⁰ »Tu se mogao zapaziti jedan dosta veliki korak od prošle prve konferencije.« Kaže se u izvještaju KK KPH. »Pojedine drugarice istupale su same i davale veliko priznanje našoj borbi, a što je najvažnije što su do krajnjih granica odane stvari naše Partije.«²¹

U toku konferencije Kotarski odbor AFŽ-a za Novi nešto je izmijenjen i popunjen novim odbornicama. Za predsjednicu je izabrana Ana Mataija, za potpredsjednicu »jedna Novljanka«, a za tajnicu Ana Skočilić Rikica.²²

Pripremajući kotarsku konferenciju AFŽ-a Crikvenice odbornice su na cijelom kotaru održale 13 masovnih sastanaka žena antifašistkinja. Sama konferencija održana je 2. travnja 1944. i prisustvovala su joj delegatkinje

iz svih crikveničkih općina i delegatkinje iz ostalih kotareva.²³ Izabran je Kotarski odbor AFŽ-a i postavljeni su zadaci što su imali cilj: pojačati mobilizaciju žena u narodnooslobodilačkoj borbi.

Nakon kotarskih konferencija, u proljeće 1944. provedeni su i izbori za seoske i općinske odbore AFŽ-a na cijelom području Vinodola, osim u Crikvenici gdje to, zbog stacionirane okupatorske vojske, nije bilo moguće. Odbori su bili birani na demokratski način, što znači da su žene same na svojim skupovima birale svoje odbornice. Time je bila izvršena temeljita reorganizacija AFŽ-a u Vinodolu.

Prva okružna konferencija AFŽ-a za Hrvatsko primorje održana je 28. i 29. svibnja 1944. u Vratima.²⁴

Okružnoj konferenciji, koja nije bila samo politička manifestacija žena već i smotra postignutih rezultata jedne već čvrste i masovne organizacije, prisustvovalo je 350 delegatkinja AFŽ-a iz cijelog Primorja. Veliki interes za taj skup vladao je i među ženama Vinodola, a da se mnoge zbog teških ekonomskih prilika nisu nalazile na putu radi nabavke hrane, prisustvovala bi u mnogo većem broju.

Svečani dio konferencije započeo je 28. svibnja u šest sati poslijepodne. Konferenciju je otvorila i pozdravila prisutne Genoveve Tomić, predsjednica Inicijativnog Okružnog odbora AFŽ-a za Hrvatsko primorje.

Okružnoj konferenciji prisustvovao je i veći broj gostiju koji su prvog dana govorili na konferenciji. Prisutnima su se kraćim govorima obratili Petar Komadina, predsjednik Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje, Vicko Antić komandant XIII divizije, Ljubica Krajnović, predstavnik Okružnog odbora USAOH-a za Hrvatsko primorje, Blaženka Vidas u ime žena boraca u jedinicama NOV, Julka Rajačić u ime žena Gorskog kotara, predstavnica Oblasnog odbora AFŽ-a za Istru, itd.²⁵

Radni dio konferencije počeo je drugog dana u devet sati ujutro. Politički refrat podnijela je Nada Brnčić, a organizacioni Melanka Šegota Maja. Okupljene žene s velikim zanimanjem pratile su izložene referate, nakon čega su se u velikom broju uključile u diskusiju i postavile 90 pitanja.²⁶ »Na samoj konferenciji došla je do izražaja borbenost žena, i veliki interes za sve političke probleme« pisao je OK KPH za Hrvatsko primorje 1. lipnja 1944. Centralnom komitetu KPH.²⁷

S okružne konferencije žene su poslale pozdravne telegrame: AVNOJ-u, Nacionalnom Komitetu Narodnog Oslobođenja Jugoslavije, ZAVNOH-u, Vrhovnom štabu NOVJ, Maršalu Titu, XI korpusu NOVJ, CK KPH, Centralnom odboru AFŽ-a Jugoslavije, Glavnom odboru AFŽ-a Hrvatske, ženama Hrvatske bratske zajednice u Americi, itd.

Okružna konferencija je odrazila snagu, rad i veličinu oslobodilačke borbe žena Hrvatskog primorja i posebnom rezolucijom utvrdila iduće zadatke organizacije AFŽ-a u Hrvatskom primorju. Izabran je i novi Okružni odbor AFŽ-a za Hrvatsko primorje u koga su ušle predstavnice svih kotareva.

Iz kotara Novi u Okružni odbor ušle su tada: Ana Mataija iz Ledenica, član KO AFŽ-a i Kotarskog NOO-a za kotar Novi, Genoveva Tomić iz Bribira, predsjednica OO AFŽ-a i član Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje, Anka Skočilić Rikica iz Bribira, član KO AFŽ-a i član KK KPH za Novi, Katica Balen iz Krmpota, član KO AFŽ-a za Novi, Tonica Jovanović iz Donjeg

Zagona, član KO AFŽ-a, Zora Jurčić, iz Ledenica, član KO AFŽ-a i član općinskog NOO-a, Olga Kučan iz Novog, članica iz Propodjela Oblasnog NOO-a za Hrvatsko primorje, Kata Uremović Ikica iz Ledenica, član seoskog odbora AFŽ-a i Zora Mataija iz Bulića, član seoskog odbora AFŽ-a.²⁸

Iz crikveničkog kotara u Okružni odbor AFŽ-a za Hrvatsko primorje ušle su: Danica Matanović iz Crikvenice, član KO AFŽ-a, Laura Matejčić iz Crikvenice, član Mjesnog odbora AFŽ-a Crikvenice, Marija Pilaš iz Dramlja, član KO AFŽ-a i općinskog NOO-a za Crikvenicu, Marija Grbčić iz Dramlja, član KO AFŽ-a i općinskog NOO-a za Crikvenicu, Kata Mavrić iz Grižana, član OO AFŽ-a za Hrvatsko primorje i član KK KPH za Crikvenicu, Danica Šimić iz Drivenika, član KO AFŽ-a i općinskog NOO-a za Crikvenicu, Mara Golac iz Belgrada, predsjednica KO AFŽ-a, Barica Balas iz Kostelja, član KO AFŽ-a i Franka Antić iz Selaca, član KO AFŽ-a.²⁹

Nakon radnog dijela konferencije održan je kulturno-umjetnički program u kome je nastupio pjevački zbor, limena glazba i glumačka grupa XIII divizije. S posebnim oduševljenjem publika je primila nastup boraca čiji je program bio rezultat njihova kulturno-prosvjetnog rada u jedinici. Većina delegatkinja napustila je mjesto održavanja konferencije nakon narodnog veselja koje je trbalo do dva sata ujutro, a ujedno je to bilo i najpogodnije vrijeme da krenu i neopaženo stignu svojim kućama.

Okružna konferencija AFŽ-a imala je snažan utjecaj na budući rad organizacija AFŽ-a u Hrvatskom primorju, pa i na području Vinodola, gdje su se do kraja 1944. organizacije AFŽ-a u organizacionom pogledu učvrstile i u svoj rad uključile gotovo sve žene.

Da bi se održao kontinuitet u neprestanom jačanju narodnooslobodilačke borbe od organizacija AFŽ-a tražilo se da rade organizirano i politički zrelo. Snaga organizacije ovisila je o brojnosti, organiziranosti i političkoj izgrađenosti njenih odbornica, posebno njenog rukovodećeg dijela od kojeg se tražilo da svoja politička uvjerenja prenosi na ostale žene. U vezi s tim, zadatak partijskih organizacija bio je da rade na ideološkom uzdižanju članova organizacije AFŽ-a, da u njima osigura rukovodeću ulogu Partije, da u njima razbije uskogrudnost i birokratizam, da ih osposobi za uspješnu političku borbu protiv reakcionarnih snaga, odnosno, da od organizacije AFŽ-a stvori svoje uporište političke aktivnosti. Međutim, u tome se nije uvijek uspijevalo koliko se željelo. Tako na primjer, ni partijsko rukovodstvo Vinodola nije bilo zadovoljno angažiranjem i povezivanjem samih partijskih organizacija i njenih članova s radom AFŽ-a, naročito nije bilo zadovoljno političkim radom sa ženama, odnosno njihovim političkim i idejnim uzdižanjem. Na ta pitanja ukazivali su u više navrata u svojim izvještajima kotarski komiteti KPH za Novi i Crikvenicu.

Kritički osvrt na rad partijskih organizacija s organizacijama AFŽ-a iznio je KK KPH Novi, između ostalog, i 24. listopada 1944:

»(...) Rad sa ženama još uvijek se ne odvija onako kako bi trebalo, jer većinom drugovi nisu shvatili da je to jedan od vrlo važnih sektora, te radu sa ženama posvećivalo se je najmanje pažnje. Jedino drugarice Partije su radile sa ženama, a ostali članovi Partijske jedinice nisu u isti imali ni najmanje uvida. Prema ovom smo sada postavili, kako pred nas same tako i pred ostale sve Partijske jedinice da svi bez razliku imaju uvid za rad sa ženama i ako organizacija AFŽ na jednom terenu ne bude dobra

bit će odgovorni za rad iste svi članovi Partije, a ne samo oni koji su specijalno zaduženi sa ženama. Mislim da ćemo na ovaj način ipak politički donekle uzdignute žene.«³⁰

Zastupljenost žena u partijskim organizacijama nije bila najpovoljnija. U kolovozu 1944. na primjer, stanje je bilo slijedeće: Od 175 članova Partije, koliko ih je bilo na području Vinodola, 44 člana bile su žene, i to 17 žena članova Partije u crikveničkom i 27 u novljanskom kotaru.³¹

Iako partijske organizacije u Vinodolu nisu uvijek uspijevale brojčano osigurati veći broj svojih članova među odbornicama AFŽ-a, činjenica da su svi odbori organizacije AFŽ-a na području Vinodola radili na liniji NOB-a potvrđuje da je KPH imao u njima svoje političko uporište, te da je organizacija AFŽ-a djelovala prvenstveno kao borbena i politička organizacija žena vinodolskog kraja.

Ovom prilikom ukazat ćemo na neke od načina djelovanja organizacija AFŽ-a i aktivnosti žena u Vinodolu nakon kapitulacije Italije do oslobođenja.

Vrlo slabe ekonomske prilike koje su vladale krajem 1943. u Vinodolu još više su se pogoršale u toku 1944. Zavladała je velika nestašica živežnih namirnica i nigdje se ništa nije moglo nabaviti. Ljudi su nakon kapitulacije Italije samoinicijativno počeli odlaziti po hranu u Liku. Hrana se mogla nabaviti u drugim krajevima Hrvatske uglavnom u zamjenu za robu jer je novac mnogo manje vrijedio.

U Vinodolu se nije imalo mnogo toga za mijenjanje. Svaki komad tekstila koji je preostao davno je već zamijenjen za hranu. Tako se hrana mogla nabaviti jedino još zamjenom za sol. Kuhanje morske vode, što se već primjenjivalo u nekim primorskim mjestima, nastavilo se velikim intenzitetom. Tako su se neka mjesta kao Dramalj i Selca pretvorila u neku vrst solana.³² Mještani su more donosili u kuće i iskuhivali ga svakodnevno na ognjištima. Pojedinci su u svojim vrtovima ogradili betonske ploče i tu sipali more te čekali da što više na suncu ishlapi, a ostatak su onda kuhali i tako dobivali nešto više soli.

S kuhanjem soli nastavilo se i u brdima iznad Crikvenice, u nekim grižanskim i bribirskim selima, što je bilo posebno mukotrpno jer se prvo morska voda trebala donijeti s udaljenosti od nekoliko kilometara.

Na stotine žena iz Vinodola, najčešće u manjim grupama, s vrećama soli na leđima odlazila je na daleka putovanja u Žumberak, Kordun, Baniju i Slavoniju vlakom kada promet nije bio prekinut, a često i pješice. Put po hranu znao je trajati i 15 dana. Za kilogram soli moglo se dobiti 3 do 4 kg kukuruza, 2 kg graha ili brašna, nešto masti ili komad mesa.

Dio hrane dobivene u zamjenu za sol odvajao se za potrebe boraca NOV. Proizvodnju soli organizirali su i NOO-i kao i omladinske organizacije i organizacije AFŽ-a koja se uglavnom namjenjivala za potrebe jedinica NOVJ.

Omladina Bribira, na primjer, obavezala se da će mjesečno sakupiti tri kilograma soli za partizansku vojsku. Sol je omladina sama iskuhala noseći morsku vodu u brentama nekoliko sati daleko, a isto tako i drvo iz šume. Predviđenu normu soli u mjesecu siječnju i veljači 1945. bribirska omladina je trostruko premašila. Sakupljenu sol u ta dva mjeseca dvije omladinke dobrovoljno su odnijele u 43. istarsku diviziju.³³

Kapitulacijom Italije i oslobađanjem Hrvatskog primorja u nadležnost ZAVNOH-a potpala je solana u Pagu ,nakon čega je on preko svog Ekonomskog odjela usmjeravao akcije da sa solju opskrbi narod i vojsku na oslobođenom području.

U ožujku 1944, kada je u Primorju gladovalo 16.200 stanovnika, ZAVNOH je uputio Okružnom NOO za Hrvatsko primorje dopis u kome navodi:

»Pored ostalih mjera koje poduzimate za olakšanje prehrambenog stanja naroda iskoristite u najvećoj mjeri mogućnost dovoza soli sa Paga, koju bi podijelili narodu sa svrhom, da se ista u Sloveniji ili drugdje promjenjuje za hranu.«³⁴

Sol se stanovništvu raspodjeljivala putem NOO-a i to isključivo radi zamjene za hranu, te su s dobivenom solju po hranu odlazili u unutrašnjost Hrvatske ili Sloveniju.

U akciji prebacivanja dva i pol vagona soli u Sloveniju radi zamjene za određenu količinu kukuruza i graha, koju je vodio Okružni NOO za Hrvatsko primorje, u ožujku 1944, sudjelovao je veći broj žena iz općina Zagona, Krmpota i Ledenica. Hrana i sol prenosila se pod vrlo teškim okolnostima. Po visokom snijegu prenosili su ju ljudi na leđima ili na magarcima. Nakon izvršene razmjene pola dobivenih žitarica išla je narodu, a pola za vojsku. Stanovništvu općina Zagona, Ledenica i Krmpota koje je sudjelovalo u toj akciji dodijeljeno je i po dva kilograma soli na svako kućanstvo.³⁵

Razumljivo je da je svako putovanje i kretanje izvan mjesta boravka u to ratno vrijeme bilo nesigurno i povezano s mnogim nepredviđenim teškoćama i opasnošću. Odlazeći po hranu izvan svojih mjesta žene, premda su nastojale, nisu uvijek mogle izbjeći susret s okupatorom i njegovim patrolama. O jednoj takvoj situaciji u kojoj se našla grupa žena iz Grižana zabilježila je u svom sjećanju Marica Mavrić:

»Jednom prilikom kada smo se vraćale sa hranom kući, koju smo njele na leđima, pješice sve do ispod Žumberka, upale smo iznad Lokava u njemačke položaje. Jedna grupa Nijemaca s tog položaja odvela nas je na jednu livadu, poredali nas jednu do druge i pred nas postavili puškomi-traljez. Bilo nas je deset žena: Ursa Barac, Kata Blažičević, Pavica Marušić, Ivica Mačević, Kata Malinarić, Dragica Mavrić, Teja Mavrić, Mica Mavrić, Lozina, Mica Mavrić i ja. Stajale smo na istom mjestu od devet sati ujutro do tri sata po podne. Za sve to vrijeme ispred nas je stražario jedan mladi domobran, koji nam je stalno govorio »možda vas neće ubiti«. Iako smo očekivale da će nas poubijati nijedna nije zaplakala. Jedino je Mica Mavrić Lozina naglas uzviknula: »Ivica moj da sam te bar okrpala«. Ivica je bio njen mlađi sin star osam godina, dok joj je stariji sin s petnaest godina otišao u partizane. Odveli su nas zatim u Lokve i zatvorili u jedan podrum. Ja sam putem do Lokava pojela partizansku propusnicu. Drugog jutra odveli su nas zajedno s još jednom grupom uhapšenih muškaraca iz Delnica i Lokava do Mrzle Vodice. Tu su odvojili jednu grupu muškaraca i odveli u šumu odakle se ubrzo čula pucnjava, vjerojatno su ih ubili, a nas su četiri sata iza toga počeli preslušavati. Dugo su nas uz pomoć tumača ispitivali i iza toga pustili kućama.«³⁶

Različite sudbine doživjele su pojedine žene odlazeći iz Vinodola po hranu u druge krajeve. Tako je odlazeći po hranu u Italiju šest žena iz

Dramlja u jednom talijanskom mjestu bilo uhapšeno u njemačkoj raciji, te su provele dvadeset dana u zatvoru u Udinama.³⁷

Međutim, uz svu neimaštinu i teške ekonomske prilike, u programu rada organizacija AFŽ-a i aktivnostima žena Vinodola i nadalje je na prvom mjestu bila pomoć i briga za borce NOVJ. Prikupljanje materijalne pomoći za partizanske borce provodilo se organizirano i najčešće kroz razne oblike natjecanja. Takvih sabirnih akcija, koje su se odvijale u natjecateljskom duhu bilo je više. U jednoj akciji s proljeća 1944. godine žene Drivenika sakupile su 90 kg kruha, 91 komad jaja, 2 litre vina i litru rakije, 3 kg krumpira, nešto luka i smokava.³⁸

Često su na stranicama »Primorskog vjesnika«, kao uostalom i u ostaloj štampi NOP-a, objavljivani članci koji su isticali aktivnost žena Vinodola i napore što su ih činile da pomognu borcima NOVJ. Tako je u siječnju 1944. u članku pod nazivom »Žene za našu NOV« »Primorski vjesnik« objavio popis darova što su ih žene Bribira i okolnih sela — Sv. Vida, Ugrina, Kičera, Stala, Graca, Dragaljina, Jargova, Podugrinca, Kričine, Sv. Mikule, Poduljina i Grada — poslale borcima i ranjenicima. Među darovima bilo je: »180 vunenih čarapa, 13 kg vune, 23 para šlapa, 60 pari vunenih rukavica, 7 rupčića, 80 cigara, 2 kg bijelog brašna, 22 kg kruha, 355 kg smokava, 9 kg oskoruša, 3 kg oraha, 15 kg mendula, 13 kg kapule, 4 komada jaja, 119 litara mlijeka, 101 litra vina, 47,1/2 litra rakije, 6.350 kuna.«³⁹ Osim toga one su za vojne potrebe prikupile i poslale 870 kg sijena i 30 vreća slame, radile na poljima, okopavale krumpir, kosile i obavljale ostale poljoprivredne radove za potrebe vojske, čistile i uređivale vojničke prostorije, prale rublje borcima i ranjenicima, kuhale hranu, itd. Iz navedenih sela 230 žena nosilo je hranu borcima na položaj.⁴⁰

U travnju 1944. narod siromašnog sela Zabukovca davao je svaki dan po nekoliko litara mlijeka za partizanske borce. U akciji je u selu sakupljeno 44 kg kupusa i 29 kg krumpira. Svakog tjedna prale su »drugarice rublje za vojsku«, te prenosile materijal i hranu.⁴¹

Mještani sela Alan davali su u travnju 1944. za partizanske borce svaku drugu večer oko 10 litara mlijeka. Iako je selo opljačkao neprijatelj, za borce NOV sakupljeno je 38 kg kupusa i 26 kg krumpira.⁴²

AFŽ i omladina sela Soboli sakupili su za NOV i prenijele u Mrzle Vodice »9 kg pašte, 4 kg riže, 1 kg graha, 1 par cipela, 2 para gaća, 56 komada peroja za bolnicu, 1/4 l (litra) joda, 10 komada gaze, 8 injekcija, 2 fl (flaše) alge, 2 kom sapuna i drugih ljekova.«⁴³

Odbornice AFŽ-a i svoj borbeni praznik 8. mart proslavljale su u znaku pomoći borcima i ranjenicima. Tako su žene zapadne strane Bribira sakupile u povodu 8. marta 1944. za bolnicu: 46 komada jaja, 3 i pol kg riže, 7 kocki šećera i 4 sira.⁴⁴ Omladina i članice AFŽ-a iz sela Bulići i Mataija Drage posjetile su na taj dan bolesnike u ambulanti primorskog područja i podijelile im darove.

Često su žene pripremale i nosile hranu partizanskim borcima na položaje. Tako su u ožujku 1944. omladina i narod Ledenica za sva tri dana dok su borci vodili borbu s okupatorom, izlažući se opasnosti, donijeli na položaj 110 litara kuhane hrane, 30 litara kave, 30 pari čarapa, 5 pari papuča i ručnika.⁴⁵

U proljeće 1944. Prva udarna partizanska brigada bila je desetak dana stacionirana iznad sela Bašunje i Antovo na Griškoj planini odakle je napadala okupatora u Crikvenici. Za to vrijeme žene sela Grižana—Belgrad u suradnji s omladinom i NOO-ima preuzeli su brigu o ishrani brigade. Žene su skuhale oko 1350 litara hrane. Na tome je bilo angažirano oko 270 žena koje su prikupljale, kuhale i nosile hranu borcima na položaj.⁴⁶

U toku prvih mjeseci 1944. godine, za vrijeme trajanja sabirnih akcija koje su provodile organizacije AFŽ-a žene kotara Novi sakupile su: »5760 kg hrane, 900 litara vina i rakije, 2650 litara mlijeka, 430 jaja, 1000 komada odjeće i obuće, 3500 cigareta, 150 kutija šibica i papirića, 300 komada sanitetskog materijala, 2000 kg sijena i slame i 18.600 kuna. Osim toga dale su 7.830 radnih sati za obradu zemlje vojsci i partizanskim porodicama.«⁴⁷

Za vrijeme navedene akcije žene kotara Crikvenice sakupile su »1200 kg hrane, 53 litara vina i rakije, 213 jaja, 13 litara mlijeka, 5 litara kave, 160 komada odjeće i obuće, 3260 komada papira i pisaćeg pribora, 8 komada sanitetskog materijala i 32 komada raznih potrepština (podaci nisu potpuni).«⁴⁸

Provodeći sabirne akcije organizacija AFŽ-a ujedno je mobilizirala žene, te ih povezivala i uključivala u svoje redove. Posebno je bila popularna akcija pretkongresnog natjecanja što ju je vodila organizacija AFŽ-a od rujna do kraja 1944. na cijelom području Hrvatske. U to natjecanje aktivno su se uključile i žene Vinodola te ostvarile rezultate koji su bili iznad normi postavljenih u početku natjecanja.

Članice AFŽ-a su na području kotara Crikvenica u toku natjecanja održale 26 masovnih i 18 raznih sastanaka kojima je prisustvovalo oko 1000 žena. Za NOVJ i organe NOP-a sakupile su »260 kg razne hrane i soli, 2662 kuhana obroka, 699 litara mlijeka, 231 litra rakije, 263 komada rublja, 21 komad posteljine, 267 pari vunjenih čarapa, 12 komada kapa partizanskih, 96 komada raznog materijala, 150 cigareta, 7 paketa duhana i 12 litara benzina.«⁴⁹ U novcu su sakupile 5600 kuna, a u radu za potrebe NOVJ organizacije žena u kotaru dale su 6083 radna dana.⁵⁰

U toku natjecanja na području kotara Novi održano je »15 masovnih sastanaka-AFŽ i poslano 7 brzojavnih pozdrava. Drugarice su ispisale 130 parola. Napisale su 21 članak za zidne novine. Sabrano je: 605 kg razne hrane, 855 litara kuhane hrane, 1167 litara mlijeka, 1949 kg krumpira, 52 komada sira, 331 kg kruha, 13 kg masla, 222 jaja, 1,25 kg šećera, 1125 kg zelenja, 2232 kg voća, 70 kg žita i palente, 10 kg lipovog čaja, 3 litre rakije, 601 cigara i cigareta, 30 komada razne odjeće, 194 para čarapa, 73 para lapaca, 9 komada titovki, 115 komada raznog materijala, 30 omota gaze, 7 flašica tinte i 2 knjige.

Sašito je 255 komada razne robe, a oprano 75 komada rublja za vojsku i ustanove. U novcu je sabrano 11250 Kuna i 35 Lira. Žene su dale 992 radna dana. Prenosile su materijal sa 50 komada teretnog blaga stoke i 8 kola.«⁵¹

U svibnju 1944. pred NOO, AFŽ i ostale antifašističke organizacije postavilo se pitanje obrađivanja napuštene zemlje, koje je u Hrvatskom primorju bilo naročito u šumama. Trebalo je obraditi sve šumske vrtače i vrtače gornjih sela kako bi se pomoglo u prehrani NOVJ. Važnost proljetne sjetve naglasio je i Josip Broz Tito u članku »Značaj odluka AVNOJ-a za daljnji razvoj oslobodilačke borbe« i u direktivnom članku »Naprijed« rečenicom: »Ni pedalj zemlje ne smije ostati neobrađen.« U vezi s tim održani

su sastanci NOO-a i AFŽ-a. Organizacija AFŽ-a i omladina preuzeli su obradu napuštene zemlje. U Ledenicama odbornice su preuzele svu brigu u vezi s obradom šest vrtova.

Pod nadležstvom i u organizaciji Kotarskog NOO-a Crikvenica do 27. svibnja 1944. zasijano je i zasađeno na oslobođenom teritoriju oko 12 tisuća četvornih metara obradiva zemljišta. Tako je u »ratnim vrtovima« toga kotara bilo zasađeno 1300 kg krumpira i 10 do 15 tisuća nasada zelja. Zasiјano je: kilogram i pol špinata, 30 kg graha, tri kg cikle i pola kilograma blitve. Na tom radu bilo je uposlono stotinjak ljudi. Posebno su se u tim poljoprivrednim radovima istakle odbornice AFŽ-a iz Dramlja i odbornice AFŽ-a i omladina Selaca. Mještani ostalih mjesta bili su također zastupljeni, ali su oni pomagali u većoj mjeri prije na drugim poljima.⁵²

Nakon što je prekinuta veza između Dramlja, odnosno Jadranova i otoka Krka, uspostavljena je ponovo u proljeće 1944. i to preko Selaca, odnosno Uvale Slano. Ta je veza korištena i za prebacivanje robe s Krka. Roba se s Krka dovozila noću, spremala se po kućama aktivista NOP-a u Selcima sve dok je nisu dalje odnosile članice AFŽ-a i omladinke. Žene su robu prenosile uglavnom na leđima i najčešće u grizansko selo Šarari aktivisti Tomi Šararu koji je organizirao dalje prijenos u šumu. Do poremećaja u prijenosu te robe došlo je u prosincu 1944. nakon hapšenja veće grupe žena, koje su nekoliko dana preslušavane u crikveničkom zatvoru i poslije puštene.

Veća grupa žena iz Selaca uhapšena je u svibnju 1944. Naime, proslava 1. maja 1944. bila je organizirana na oslobođenom području na koju je došla omladina i odbornice AFŽ-a i iz poluoslobođenih mjesta. Proslavi je prisustvovao i veći broj ženske omladine i članice AFŽ-a iz Selaca, koje su se uvečer nakon proslave i narodnog veselja vratile kućama, te su neke od njih uhapšene i u crikveničkom zatvoru preslušavane.

Njemački okupator također je provodio teror nad stanovništvom Vinodola u kome su bile pogođene i žene. Stradanja kroz koja su prošle žene bila su različita. U crikveničkom kotaru poginulo je deset žena, 25 je bilo po raznim zatvorima a šest ih je internirano u fašističke logore izvan zemlje.⁵³ Nijemci su u novljanskom kotaru uhvatili i odveli na rad u Njemačku trinaest žena,⁵⁴ a 4. rujna 1944. iz zasjede ubili su Dragicu Jurčić istaknutu aktivistkinju NOP-a i odbornicu Općinskog NOO-a. Dragica Jurčić radila je na organiziranju žena Bribira, raspačavala prve letke i štampu NOP-a radi čega su ju talijanski fašisti u ožujku 1943. otpremili u talijanski koncentracijski logor. Nakon kapitulacije Italije vratila se kući i nastavila s radom za NOP, postala član Partije i aktivno radila u organizaciji AFŽ-a.⁵⁵

Putem organizacije AFŽ-a žene Vinodola dale su veliki doprinos razvoju narodnooslobodilačke borbe u svome kraju. Pored organiziranih akcija koje su provodile svakako je značajna i moralna podrška koju su one pružale borcima za slobodu. Taj moral i privrženost borcima NOVJ naročito je došao do izražaja prilikom završnih operacija i borbe oko oslobađanja Rijeke. Žene Crikvenice i okolnih mjesta pomagale su pri smještaju i njezi ranjenika. Nakon povlačenja okupatora iz Crikvenice one su prikupljale sav potrebni materijal da bi se opremili opljačkani hoteli za smještaj ranjenih i bolesnih boraca. Svakodnevno je po dvadesetak žena iz Crikvenice, Dramlja, Jadranova, Triblja i okolnih mjesta, po smjenama dežuralo u bolnici i njegovale ranjenike, i bile zadužene na raznim drugim zadacima.

BILJEŠKE

- ¹ Arhiv instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (dalje: AIHRPH), KONF — 5/436a.
- ² Isto.
- ³ Isto.
- ⁴ Isto.
- ⁵ Dokument filma VII Beograd, Sig: 26/431. U Centru za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka (dalje: CHRP — Rijeka).
- ⁶ »Žene Hrvatske u naronooslobodilačkoj borbi«. Zagreb, 1955, str. 371.
- ⁷ Marija Pap Valerija.
- ⁸ »Primorka«, 5. studeni 1943, br. 11.
- ⁹ AIHRPH, fond AFŽ — 14/1598.
- ¹⁰ AIHRPH, AFŽ — 15/1772.
- ¹¹ Isto.
- ¹² »Primorka«, 5. studeni 1943, br. 11.
- ¹³ Vinko Antić, »Vinodolska Selca u borbi«, Selca, 1975, str. 634.
- ¹⁴ POC za Hrvatsko primorje i Istru, 1. XII 1943. »Obavještajni izvještaj za mjesec studeni 1943«. AIHRPH, KP—272/737.
- ¹⁵ AIHRPH, KP — 272/790.
- ¹⁶ AIHRPH, KP—285/2224.
- ¹⁷ Isto.
- ¹⁸ Izvještaj KK KPH Novi od 15. II 1944. AIHRPH, KP—274/895.
- ¹⁹ AIHRPH, AFŽ—15/1760.
- ²⁰ AIHRPH, KP—274/941.
- ²¹ Isto.
- ²² Isto.
- ²³ »Kotarska konferencija AFŽ-a«. »Primorski vjesnik«, God. II, br. 119, od 6. travnja 1944.
- ²⁴ Zapisnici s Prve Okružne konferencije AFŽ-a za Hrvatsko primorje, AIHRPH, AFŽ—14/1616a, b; »Žene Hrvatske u NOB«, n. dj., str. 469; »Naše konferencije«, »Žena u borbi«. God. II, br. 9, kolovoz 1944, str. 7 i 8; »Velika manifestacija žena-antifašistkinja Hrvatskog primorja«. »Primorski vjesnik«, God. II, br. 127, od 7. lipnja 1944, str. 2.
- ²⁵ AIHRPH, AFŽ—14/1616a.
- ²⁶ Isto.
- ²⁷ AIHRPH, KP—277/1151.
- ²⁸ AIHRPH, AFŽ—14/1737d.
- ²⁹ Isto.
- ³⁰ CHRP—Rijeka, dokument filma XXXVIII/33; AIHRPH, KP—279/1435.
- ³¹ AIHRPH, KP—278/1281a.
- ³² Vinko Antić, »Vinodolska Selca u borbi«, n. dj., str. 654.
- ³³ »Sol za 43. diviziju«. »43. Divizija«. Novine 43. divizije XI korpusa IV Jugoslavenske armije. God. II, br. 13, od 25. III 1945.
- ³⁴ Usp. Mira Kolar Dimitrijević, »Gospodarska problematika ZAVNOH-a — Izbor iz građe o soli«. Zagreb, 1984, str. 115.
- ³⁵ Usp. Mira Kolar Dimitrijević, n. dj., str. 117.
- ³⁶ Sjećanje Marice Mavrić. Muzejska zbirka NOB-a Crikvenica.
- ³⁷ Muzejska zbirka NOB-a, Crikvenica.
- ³⁸ »Primorski vjesnik«, God. II, br. 122, 27. travnja 1944.
- ³⁹ »Žene za našu NOV«. »Primorski vjesnik«, God. II, br. 103, 23. siječanj 1944.
- ⁴⁰ Isto

- 41 »Primorski vjesnik«, God. II, br. 121, 20. travanj 1944.
- 42 Isto.
- 43 Isto.
- 44 »Primorski vjesnik«, God. II, br. 119, 6. travanj 1944.
- 45 »Primorski vjesnik«, God. II, br. 116, 18. ožujka 1944.
- 46 Kata Mavrić. »Rad žena kotara Crikvenice u NOB-u od 1941—1945.« Sjećanje u Muzejskoj zbirci NOB-a u Crikvenici.
- 47 »Primorka«. Glasilo Okružnog odbora AFŽ-a za Hrvatsko primorje, svibanj 1944.
- 48 Isto.
- 49 »U jeku predkongresnog takmičenja«. »Primorka«, siječanj 1945.
- 50 Isto.
- 51 Isto.
- 52 »Primorski vjesnik«. God. II, br. 126, 27. svibanj 1944.
- 53 AIHRPH, AFŽ—14/1685.
- 54 AIHRPH, AFŽ—14/1726.
- 55 »U spomen Dragici Jurčić«. »Primorski vjesnik«. God. II, br. 138, 19. studenog 1944.